

www.ketab.ir

سرشناسه:	صداقت، قاسم‌علی
عنوان و نام پدیدآور:	راهکارهای تضمین حقوق شهروندی در نظام اسلامی و قوانین افغانستان / قاسم‌علی صداقت.
مشخصات نشر:	قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)؛ ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری:	۳۷۶ ص.
فروست:	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)؛ ۹۵۰. حقوق؛ ۱۳۹۱.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۴۱۱-۷۳۱-۲
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا.
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۲۱۴-۲۲۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	حقوق مدنی _ افغانستان.
موضوع:	حقوق مدنی (فقه).
موضوع:	حقوق تطبیقی.
شناسه افزوده:	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
رده‌بندی کنگره:	۲۲۲/۴۷۰ KNF۲۴۶
رده‌بندی دیوبندی:	۳۴۷/۵۸۱
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۲۷۰۳۰۱۰

راهنمای تضمین حقوق شهروندی

در فقه اسلامی و قوانین افغانستان

www.ketab.ir

قاسم علی صداقت

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۱

شماره ردیف ۹۵۰
شماره موضوعی ۳۱- حقوق
۱۳۹۱-۱۲

■ راهکارهای تضمین حقوق شهروندی در فقه اسلامی و قوانین افغانستان

● مؤلف: قاسم علی صداقت

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

● چاپ: نگارش

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، بهار ۱۳۹۱

● شمارگان: ۱۰۰۰

● قیمت: ۷۵۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸
تلفن و نمابر: ۰۲۵۱-۷۷۴۳۳۲۶

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۱۳۶۲۹

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۷	مقدمهٔ معاونت پژوهش
۲۱	تشکر و قدردانی
۲۳	چکیده
۲۷	مقدمه
۲۷	طرح مسئله
۳۱	چهارچوب نظری پژوهش
۳۲	پرسش اصلی پژوهش
۳۲	پرسش‌های فرعی پژوهش
۳۴	پیش‌فرض‌های پژوهش
۳۴	پیشینهٔ پژوهش
۳۵	محدودیت‌های پژوهش
۳۵	روش پژوهش
۳۶	ساختار پژوهش

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۴۱	درآمد
----	-------

۶ © راهکارهای تضمین حقوق شهروندی در فقه اسلامی و قوانین افغانستان

- گفتار اول- مفهوم‌شناسی ۴۲
- الف) واژگان موضوع تحقیق ۴۲
۱. شهروند و شهروندی ۴۲
- ۱-۱. مفهوم لغوی شهروند ۴۲
- ۱-۲. مفهوم اصطلاحی شهروند ۴۳
- ۱-۳. شهروندی ۴۳
۲. معنای لغوی و اصطلاحی حق ۴۴
- ۲-۱. معنای لغوی حق ۴۴
- ۲-۲. ماهیت و معنی اصطلاحی حق ۴۴
۳. تضمین ۴۶
- مفهوم لغوی تضمین ۴۶
۴. راهکار ۴۸
- ب) توضیح دیگر واژگان کلیدی مورد نیاز ۴۸
۱. تفاوت حقوق بشر و حقوق شهروندی ۴۸
۲. معادل شهروندی در منابع اسلامی ۴۹
- ۲-۱. مفهوم لغوی رعیت ۵۰
- ۲-۲. معنای اصطلاحی رعیت در متون دینی ۵۱
۳. اصطلاحات حقوقی و سیاسی خاص زبان پشتو در قوانین افغانستان ۵۵
- گفتار دوم. اهمیت، کارکرد و گستره شهروندی و پیشینه آن در افغانستان ۵۶
- الف) اهمیت شهروندی ۵۶
- ب) کارکرد اصلی شهروندی و ساختار دوگانه آن ۵۹
۱. دیدگاه لیبرالیستی ۵۹
۲. نقد دیدگاه لیبرالیستی ۶۱

۳. کارکرد شهروندی در نظام حقوقی اسلام ۶۲
- ج) گستره شهروندی ۶۳
۱. شهروندی در یونان باستان و امپراتوری روم ۶۴
۲. شهروندی در دوران مدرن ۶۵
۳. شهروندی در اسلام ۶۸
- گفتار سوم. مؤلفه‌های حقوق شهروندی در اسلام و قانون اساسی افغانستان ۷۰
- مطلب اول. حقوق و آزادی‌های فردی و مدنی ۷۰
۱. حق زندگی ۷۱
۲. آزادی سب ۷۳
۳. آزادی و حق اقامت و دست و آمد ۷۵
۴. حق حریم خصوصی ۷۷
- الف) امنیت مسکن ۷۷
- ب) ممنوعیت استراق سمع ۷۷
- ج) ممنوعیت تجسس ۷۸
- مطلب دوم. حقوق و آزادی‌های اقتصادی ۷۹
۱. حق مالکیت ۸۰
۲. آزادی و حق کسب و کار ۸۱
۳. آزادی انتخاب شغل و حق صنعت و تجارت ۸۳
- مطلب سوم. حقوق اجتماعی ۸۳
- الف) حقوق اجتماعی در اسلام ۸۴
۱. تأمین اجتماعی ۸۵
۲. پرداخت بدهی ۸۷
۳. افزایش رفاه ۸۷

۴. حمایت از خانواده ۸۸
- ب) حقوق اجتماعی در قانون اساسی افغانستان ۸۹
۱. تأمین اجتماعی ۸۹
۲. بهداشت ۸۹
۳. حمایت از خانواده ۹۰
۴. کمک به افزایش رفاه و درآمدهای مردم ۹۰
- مطلب چهارم. حقوق فرهنگی ۹۰
۱. آموزش و پرورش ۹۱
۲. مالکیت معنوی ۹۲
۳. حفظ زبان و فرهنگ ۹۳
- مطلب پنجم. حقوق سیاسی ۹۴
۱. حق حاکمیت ۹۴
۲. آزادی بیان ۹۶
۳. آزادی احزاب ۹۸
۴. آزادی اجتماعات و تظاهرات ۱۰۰
- گفتار چهارم. چالش‌ها و موانع حقوق شهروندی در افغانستان ۱۰۲
- الف) شکاف و تعارض گروهی ۱۰۳
- ب) استبداد و خودکامگی ۱۰۸
- ج) فساد سیاسی، اداری و مالی ۱۱۰
- د) چالش اقتصادی ۱۱۲
- هـ) چالش امنیتی ۱۱۳
- و) دخالت بیگانگان ۱۱۳
- ز. ع. ف. آ. ا. س. م. ن. د. ر. م. ج. ا. ۱۱۵

جمع‌بندی..... ۱۱۸

فصل دوم: راهکارهای تضمین حقوق شهروندی در فقه اسلامی

مقدمه..... ۱۲۳

مبحث اول. مقررات فقهی..... ۱۲۵

گفتار اول. مقررات عام فقهی..... ۱۲۶

۱. عدالت و تقوا در نظام حقوقی اسلام..... ۱۲۶

۲. حرمت اطاعت از حاکمان جائز و ظالم..... ۱۳۱

۳. قیام بر ضد حاکم ستمگر..... ۱۳۳

۴. عزل کارنزاران..... ۱۳۸

۵. حاکمیت قانون و تساوی برابر قانون..... ۱۴۰

۶. استقلال..... ۱۴۲

۷. لزوم نظارت‌های عمومی و مردمی..... ۱۴۳

۷-۱. امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۴۳

۷-۲. نصیحت..... ۱۴۶

۷-۳. نقد و انتقاد..... ۱۴۶

۷-۴. پرسشگری و پاسخ‌گویی..... ۱۴۸

۷-۵. شورا..... ۱۵۰

گفتار دوم. مقررات و قواعد خاص فقهی..... ۱۵۱

۱. اصل برائت..... ۱۵۳

۲. قبح عقاب بلا بیان..... ۱۵۴

۳. قاعده «لاتزر» (اصل شخصی بودن مجازات)..... ۱۵۷

۴. قاعده «درء»..... ۱۵۸

۵. مشروعیت نداشتن شکنجه و اقرار مبتنی بر آن..... ۱۶۰

۶. قابل گذشت نبودن جرایم مربوط به حق الناس ۱۶۱
۷. حق انتخاب وکیل ۱۶۴
۸. جبران خسارت ۱۶۵
- مبحث دوم. نهادهای اسلامی و حمایت از حقوق شهروندی ۱۶۶
- گفتار اول. وظایف دولت در برابر شهروندان ۱۶۷
۱. حفظ کرامت ۱۶۷
۲. ارتباط مستقیم با مردم ۱۶۸
۳. برخورد با نزیبکاران و جلوگیری از رانت خواری ۱۶۹
۴. دولت و آبادانی کشور ۱۷۲
۵. دولت و تأمین اجتماعی ۱۷۲
- ۵-۱. تأمین اجتماعی ۱۷۳
- ۵-۲. پرداخت بدهی ۱۷۴
- ۵-۳. حمایت از خانواده ۱۷۵
۶. افزایش رفاه ۱۷۷
۷. تعدیل ثروت ۱۷۸
۸. تخصیص عادلانه منافع و امکانات ۱۷۸
- گفتار دوم. نهاد دادرسی ۱۷۹
- مطلب اول. دیوان مظالم ۱۸۰
۱. پیشینه دیوان مظالم ۱۸۱
۲. ویژگی‌های دیوان مظالم ۱۸۲
۳. کارویژه‌ها و صلاحیت‌های دیوان مظالم ۱۸۵
۴. آیین دادرسی ۱۸۸

۱۹۱	۱. اصول مربوط به دادرس
۱۹۵	۲. اصول حاکم بر فرایند دادرسی
۱۹۹	۳. پژوهش‌پذیری احکام و حمایت از حقوق مردم
۲۰۰	گفتار سوم. نهاد حسبه
۲۰۲	الف) پیشینه حسبه
۲۰۳	ب) کارویژه‌های حسبه و حمایت از حقوق مردم
۲۰۳	۱. نظارت بر اصناف و بازار
۲۰۳	۲. نظارت بر دادرسی
۲۰۴	۳. دفاع از حقوق گروه‌های اجتماعی
۲۰۴	۴. نصیحت کارکنان
۲۰۵	۵. کارویژه‌های اثباتی
۲۰۵	گفتار چهارم. نهادهای متناسب با زمان
۲۰۷	جمع‌بندی

فصل سوم: راهکارهای تضمین حقوق شهروندی در قوانین افغانستان

۲۱۳	درآمد
۲۱۵	مبحث اول. تضمین‌های قانونی
۲۱۵	گفتار اول. مقررات عام قانونی
۲۱۶	۱. تفکیک قوا
۲۲۱	۲. اصل حاکمیت قانون
۲۲۲	الف) محدودیت عملکرد قوای سه‌گانه به قانون
۲۲۳	ب) تساوی در برابر قانون و برخورد مساوی بر اساس قانون
۲۲۴	۳. انتخابی بودن و محدودیت زمانی برای برخی سمت‌های سیاسی
۲۲۶	۴. دسترسی به محاکم

۲۲۷	۵. استقلال
۲۲۷	گفتار دوم. مقررات خاص قانونی
۲۲۸	۱. اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها
۲۲۹	۲. اصل برائت
۲۳۱	۳. ممنوعیت توقیف خودسرانه
۲۳۲	۴. ممنوعیت شکنجه و اهانت
۲۳۳	۵. اصل شخصی بودن مسئولیت جزایی
۲۳۴	۶. علنی بودن محاکمه
۲۳۵	۷. موانع مسئولیت جزایی
۲۳۵	۸. جبران خسارت
۲۳۶	۹. حق داشتن وکیل
۲۳۸	جمع‌بندی
۲۳۹	مبحث دوم. تضمین‌های نهادی
۲۴۰	گفتار اول. نهادهای اجرایی و صیانت از حقوق شهروندی
۲۴۱	الف) نقش رئیس‌جمهور در حمایت از حقوق ملت
۲۴۱	۱. مسئولیت اخلاقی رئیس‌جمهور و حمایت از حقوق مردم
۲۴۲	۲. مسئولیت نظارت بر اجرای قانون اساسی
۲۴۳	ب) سطح نامطلوب حقوق اجتماعی و اقتصادی و تعهدات مثبت دولت
۲۴۳	۱. حقوق اقتصادی
۲۴۴	۲. حقوق اجتماعی و بهداشتی
۲۴۵	۳. حقوق فرهنگی
۲۴۸	ج) پلیس

۲۵۰	۲. حمایت از ارزش‌های عمومی جامعه
۲۵۱	۳. وظایف مربوط به حالت اضطرار و حوادث غیرمترقبه
۲۵۲	۴. مبارزه با تروریسم و جرایم سازمان‌یافته
۲۵۳	گفتار دوم. پارلمان و حمایت از حقوق مردم
۲۵۴	الف) نظارت اطلاعاتی
۲۵۵	۱. تحقیق و بررسی
۲۵۶	۲. حق سؤال
۲۵۷	ب) نظارت سیاسی
۲۵۸	آیین استصاح
۲۶۰	ج) نظارت استصوابی
۲۶۱	۱. نظارت بر معاهدات و قراردادهای بین‌المللی
۲۶۲	۲. نظارت بر برقراری حالت اضطرار و فوق‌العاده
۲۶۴	۳. نظارت بر امور مالی
۲۶۵	۴. دیگر موارد
۲۶۷	گفتار سوم. نهادهای قضایی و تضمین حقوق مردم
۲۶۸	مطلب اول. محاکم عمومی
۲۷۳	مطلب دوم. محاکم خاص
۲۷۴	۱. محاکمه رئیس‌جمهور
۲۷۶	۲. محاکمه وزیران و قضات
۲۷۸	مطلب سوم. ستره محکمه (دیوان عالی) و پاسداری از حقوق مردم
۲۷۹	۱. ضعف‌ها و کاستی‌ها
۲۸۳	۲. محاسن و برتری‌های نظارت ستره محکمه (دیوان عالی)
۲۸۸	گفتار چهارم. نهادهای ملی

- الف) کمیسیون مستقل نظارت بر انتخابات ۲۸۹
- ب) کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی ۲۸۹
- ج) کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان ۲۹۰
۱. ساختار کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان ۲۹۱
۲. صلاحیت‌های کمیسیون در موضوع حمایت از حقوق شهروندی ۲۹۲
۳. عناصر مؤثر بر کارآمدی نهاد ملی حقوق بشر ۲۹۵
۴. چالش‌های اساسی فراروی کمیسیون مستقل حقوق بشر ۲۹۸
- گفتار پنجم. نهادهای غیردولتی و مردمی ۳۰۱
۱. نهادهای غیردولتی داخلی ۳۰۲
- ۱-۱. نهادهای مدنی و مردمی ۳۰۲
- ۱-۲. احزاب سیاسی ۳۰۴
۲. نهادهای غیردولتی خارجی ۳۰۵
۳. نهاد وابسته به سازمان ملل متحد ۳۰۷
- جمع‌بندی ۳۰۷
- گفتار ششم. راهکارهای تضمینی در نگاه تطبیقی ۳۰۸
- مطلب اول. تضمین‌های قانونی و فقهی ۳۰۹
۱. تضمین‌های عام ۳۰۹
۲. تضمین‌های خاص ۳۱۲
- مطلب دوم. تضمین‌های نهادی ۳۱۵
۱. دولت و حکومت ۳۱۵
۲. نهاد دادرسی ۳۱۶
۳. نهاد قانون‌گذاری ۳۱۹
- ۳۱۹

خاتمه

۳۲۳	نتیجه گیری و پیشنهادها.....
۳۲۳	الف) نتیجه گیری.....
۳۳۱	ب) پیشنهادها.....
۳۳۳	منابع.....
۳۳۳	فارسی.....
۳۳۹	مقاله.....
۳۴۰	عربی.....
۳۴۴	اسناد.....
۳۴۴	لاتین.....
۳۴۷	نمایه ها.....

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نسیخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین‌حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین‌رفتنی در گنجسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او ﷺ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر

بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در محنت علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان رد پای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش در پیش است. از این‌روی، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس بر اساس سیاست‌ها و اهداف تزییم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله

محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو حقوق شهروندی که با تلاش پژوهشگر ارجمند جناب حجت‌الاسلام آقای قاسم‌علی صداقت نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه راهکارهای تضمین حقوق شهروندی از منظر فقه و قوانین افغانستان است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و ساجد اسلام آقایان سیدعلی میردامادی و عبدالحکیم سلیمی که با راهنمایی و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق رورافز زایشان را از خداوند متعال خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی